

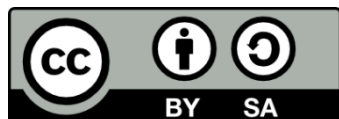
Λογοτεχνική Μετάφραση I

Ενότητα 5: Το πολιτισμικό στοιχείο και οι μεταφραστικές τεχνικές

Τιτίκα Δημητρούλια

Τομέας Μετάφρασης

Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Το πολιτισμικό στοιχείο και οι μεταφραστικές τεχνικές

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Στόχοι της ενότητας

Στόχος της ενότητας είναι:

1. Να παρουσιάσει τις κατηγορίες του πολιτισμικού στοιχείου
2. Και τις τεχνικές της μετάφρασής τους
3. Με άξονα τις στρατηγικές της μετάφρασης

Newmark Οικολογία

- χλωρίδα και πανίδα,
- Άνεμοι
- πεδιάδες και λόφοι

Ο Newmark αναφέρει ως παράδειγμα τον σιρόκο, την σαβάνα, το αγιόκλημα (honeysuckle), τη λατινοαμερικάνικη πάμπα, τον ορυζώνα (paddyfield) κ.λπ. (1988, 94-103)

Υλικός πολιτισμός

- το φαγητό, π.χ. ροκφόρ, μοτσαρέλα, κασέρι και zabaglione και Kaiserschmarren που αναφέρει ο Newmark, αλλά και γεμιστά και γλυκά του κουταλιού και μελομακάρονα
- τα ρούχα, π.χ. φουστανέλα, αλλά και κελεμπία και σαρόνγκ
- Την οικιστική και την πολεοδομία, κατώγι, χαγιάτι, αίθριο, κάσπαχ και κάσπα: η ισλαμική ακρόπολη, το φρούριο, το ανάκτορο και η κακόφημη γειτονιά (μαζί και η πολιτισμική μετάβαση από το ένα στο άλλο και οι πολιτισμικές-πολιτικές ιεραρχίες της αποικιοκρατίας και της μετανάστευσης)
- τους δρόμους (ringroad, Ringstrasse, περιφερειακή οδός)
- τα μέσα μεταφοράς, όπως το ταξί-γάιδαρος, burro-taxi (έκτυπο), το ταξί-καρύδα, coco-taxi (έκτυπο και πάλι)

Κοινωνικός πολιτισμός

- εργασία και ελεύθερος χρόνος
- όλα όσα συνδέονται δηλαδή με την καθημερινότητα των ανθρώπων
- Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για το ούτι και το μπουζούκι στη μουσική, τη σκανδιναβική σάγκα και το ιαπωνικό μονογκατάρι στη λογοτεχνία και άλλα πολλά.

Οργανώσεις,
Έθιμα,
Δραστηριότητες,
Διαδικασίες,
Έννοιες,
Κινήσεις,
Συνήθειες

Ένα παράδειγμα

Il ne provoqua que le charivari qui, dans les sociétés traditionnelles, accompagne les nouveaux mariés. Mais, cette fois, le mariage unit la société française au capitalisme international, il ne signa pas un retour à une culture du mouton et des Causses. C'est le monde ancien tout entier, rural et ouvrier, qui fut emporté en cinq ou six années.

Σχολιάστε μια προτεινόμενη απόδοση

Απλώς προκάλεσε τον σαματά που, στις παραδοσιακές κοινωνίες, συνοδεύει τους νεόνυμφους. Αυτήν τη φορά, όμως, ο γάμος ενώνει τη γαλλική κοινωνία με τον διεθνή καπιταλισμό, δεν υπογράφει την επιστροφή σε μια κτηνοτροφική κουλτούρα των ορέων. Μέσα σε πέντε ή έξι χρόνια σαρώθηκε ολόκληρος ο παλιός αγροτικός και εργατικός κόσμος.

Μια άλλη ταξινόμηση: ποιες διαφορές;

- α. Περιβάλλον (κλίμα, οικιστική, φαγητό, κ.λπ.)
- β. Συμπεριφορά
- γ. Ικανότητες, στρατηγικές και δεξιότητες επικοινωνίας, γλωσσικές και μη
- δ. Αξίες και ιεραρχίες της κοινωνίας
- ε. Πεποιθήσεις
- στ. Ταυτότητα

(Katan 1999, 17)

Ποιες τεχνικές για την επίλυση μεταφραστικών προβλημάτων;

- Λειτουργικό ισοδύναμο (Functional equivalence): εξεύρεση ενός όρου ή μιας έκφρασης που να λειτουργεί με αντίστοιχο τρόπο στη γλώσσα-στόχο. ;
- Μορφικό ισοδύναμο (Formal equivalence): κυριολεκτική μετάφραση.
- Μεταγραφή ή δάνειο (Transcription or borrowing): η λέξη δηλαδή της γλώσσας-πηγής παραμένει στη γλώσσα στόχο, μεταγραμμένη ή όχι.
- Περιγραφική μετάφραση (Descriptive or self-explanatory translation): χρήση δηλαδή περιγραφής, επεξήγησης (Harvey 2003)

Newmark (1988, 81 κ.ε.)

Αυτόματη αναπαραγωγή (Transference): το δάνειο (θα το δούμε στη συνέχεια). Δίνει ως παραδείγματα: *decor*, *ambiance*, *Schadenfreude*, *coup d'état*, αλλά και *samovar* και *dacha* – οι δύο τελευταίες είναι στα ελληνικά λέξεις εγκλιματισμένες, εμπίπτουν δηλαδή στην κατηγορία 2, σαμοβάρι, ντάτσα.

Εγκλιματισμός (Naturalization), προσαρμογή της λέξης στη μορφολογία και την προφορά της γλώσσας-στόχου. Εκτός από τα δύο παραπάνω παραδείγματα, αναφέρει τη ρεντιγκότα και τον θατσερισμό, που και στα ελληνικά είναι εγκλιματισμένοι όροι.

Πολιτισμικό ισοδύναμο (Cultural equivalent), το οποίο όμως δεν επηρεάζει σημαντικά τη μετάφραση, παρότι πάντα υπάρχει μια συνδήλωση και μια πολιτισμική συνιστώσα. Δίνει ως παράδειγμα έναν πολύ φορτισμένο ενδείκτη, *tea-break*, *pause-café* –ειδικά στη λογοτεχνία, πάντως, αλλά όχι μόνο, το πολιτισμικό ισοδύναμο χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή, καθώς αναφέρεται στον μυθοπλασιακό κόσμο και η αλλαγή του αλλάζει και αυτόν τον κόσμο αναφοράς. Ένα λιγότερο φορτισμένο παράδειγμα είναι αυτό των αθλητικών παπουτσιών, *baskets* στα γαλλικά, *αθλητικά* στα ελληνικά, με υπερώλυμο, *trainers* και *sneakers* στα αγγλικά και τα αμερικανικά αντίστοιχα.

Λειτουργικό ισοδύναμο (Functional equivalent): ουδέτερη λέξη που περιγράφει, συχνά μαζί με δάνειο. Λιγότερο χρήσιμη στη λογοτεχνία.

Ουδετεροποίηση (Neutralisation): τα δύο προηγούμενα.

Κυριολεκτική μετάφραση (Literal translation)

Μεταφραστική σήμανση (Translational label),

Περιγραφικό ισοδύναμο (Descriptive equivalent).

Συνταγματική ή στοιχειώδης ανάλυση (Componential analysis).

Συνωνυμία (Synonymy): με έμφαση προφανώς στην πλησιωνυμία, την μερωνυμία, την υπωνυμία και την υπερωνυμία.

Έκτυπο (Through-translation): κατά λέξη μετάφραση των συστατικών μιας λέξης ή μιας έκφρασης (θα το δούμε στη συνέχεια). Superman-Ubermensch-Υπεράνθρωπος.

Μετατοπίσεις ή μετατάξεις (Shifts or Transpositions): αλλαγές γραμματικής κατηγορίας (θα το δούμε στη συνέχεια).

Αποδεκτή, καθιερωμένη μετάφραση (Accepted standard translation): αφορά επίσημη και αναγνωρισμένη μετάφραση λέξης, ονόματος κ.λπ. Παράδειγμα, η χρήση του όρου *παράνομος μετανάστης* αντί *λαθρομετανάστης* σήμερα. Στη λογοτεχνία, μπορεί να έχει διάφορες εφαρμογές.

Αναπλήρωση (Compensation): τοποθέτησε σε άλλο σημείο του κειμένου στοιχείου που δεν μπορεί να αποδοθεί στο συγκεκριμένο σημείο. Πολύ σημαντική τεχνική, καθώς ορισμένα υφολογικά, αλλά και γλωσσικά στοιχεία, που δεν μπορούν να αποδοθούν σε μια συγκεκριμένη περίπτωση μπορούν να αντισταθμιστούν, αναπληρωθούν σε άλλα σημεία του κειμένου.

Σύνθετη ή συνδυαστική τεχνική (Coupлет): συνδυαστική χρήση τεχνικών.

Απαλοιφή (Deletion): περιττών -;- στοιχείων του κειμένου. Ο Newmark μιλάει μάλιστα για μεταφορές. Είναι σαφές ότι δεν αφορά ιδιαίτερα τη λογοτεχνική μετάφραση.

Παράφραση, σχόλιο, σημείωση (Paraphrase, Gloss, Notes),

Προσδιοριστής (Classifier), ένα υπερώνυμο, μια ευρύτερη τάξη αντικειμένων που προσδιορίζει συνήθως το δάνειο.

Vinay & Darbelnet (1977)

1. *l'emprunt* (δάνειο): Διατηρείται αυτούσιο το προς μετάφραση στοιχείο, στην ξένη γλώσσα, ενίοτε μεταγραμματισμένο:

- επειδή έχει περάσει πια στη χρήση (κομπιούτερ, video – βίντεο, info),
- επειδή δεν υπάρχει ισοδύναμο και το πολιτισμικό φορτίο μόνο έτσι μπορεί να αποδοθεί/μεταδοθεί (παμπ, καφέ, μπιστρό, σούσι, rearing),
- για λόγους ύφους και/ή κοινωνιολέκτου (γλώσσα της πληροφορικής, γλώσσα του διαδικτύου, γλώσσα των νέων)

2. *le calque* (έκτυπο): Κατά λέξη μετάφραση της λέξης ή έκφρασης και των συστατικών της. Παραδείγματα:

- United States of America ⇒ Etats-Unis ⇒ Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής
- Cold War ⇒ Guerre froide ⇒ Ψυχρός πόλεμος
- Skyscraper ⇒ Gratte-ciel ⇒ Rascacielos ⇒ ουρανοξύστης
- Spring Roll ⇒ Rouleau de printemps ⇒ Ανοιξιάτικο ρολό (από την κινεζική ονομασία)

3. la traduction littérale (κυριολεκτική μετάφραση): μετάφραση χωρίς αλλαγή σε κανένα επίπεδο, συντακτικό, γραμματικό, με ορθή σημασιολογική μεταφορά. Παραδείγματα:

- To have a word on the tip of the tongue \Rightarrow avoir un mot sur le bout de la langue: έχω τη λέξη στην άκρη της γλώσσας μου
- What time is it? \Rightarrow Quelle heure est-il ? \Rightarrow Τι ώρα είναι;

4. la transposition (μετάταξη): αλλαγή γραμματικής κατηγορίας κατά τη μετάφραση, το ουσιαστικό γίνεται ρήμα και επίρρημα, το επίθετο ουσιαστικό ή ρήμα και ούτω καθεξής. Παραδείγματα:

- Il finit par décider \Rightarrow τελικά το αποφάσισε
- Avant son retour \Rightarrow πριν επιστρέψει
- Il a failli rater son train \Rightarrow παρά λίγο να χάσει το τρένο του

5. *la modulation* (μετατροπία): αλλαγή οπτικής προκειμένου να διατηρηθεί η φυσικότητα της έκφρασης στην απόδοση: αφηρημένο-συγκεκριμένο, όλον-μέρος, κατάφαση-άρνηση, παθητική-ενεργητική φωνή. Παράδειγμα:

- *le milieu avec lequel il est en contact*: οι κύκλοι στους οποίους κινείται

6. *l'équivalence* (ισοδυναμία): απόδοση συνδεδεμένη με τη γλώσσα και την κουλτούρα-στόχο που δεν κρατά τίποτα από την αρχική έκφραση. Συνήθης στους ιδιωτισμούς, αλλά όχι μόνο.

- *C'est pas vrai!* ⇒ Πλάκα κάνεις! Σώπα! Μη μου πεις!
- *Occupe-toi de tes oignons!* ⇒ Κάνε τη δουλειά σου!
- *L'Hexagone* ⇒ η Γαλλία.

Ένα ιδιαίτερο παράδειγμα: τα κύρια ονόματα
John Berryman στα *Ονειρικά τραγούδια (Dream Songs)*, 1
Σχολιάστε τόσο την απόδοση των ονομάτων όσο και άλλα πολιτισμικά στοιχεία

ΟΝΕΙΡΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Ο Μυγιάγγιχτος Ερρίκος κρύφτηκε τη μέρα,
ακατεύναστος ο Ερρίκος ήταν όλο μούτρα.
Τον κατανοώ, - πάσκιζε να δει πώς θα καθαρίσει.
Η σκέψη ότι σκέπτονταν πώς θα μπορούσαν
και να του την κάνουν έκαμε τον Ερρίκο κακό κι απόντα.
Μα θα 'πρεπε να βγει και να τα πει ένα χέρι.

Όλος ο κόσμος σαν μια μάλλινη αγαπητικιά
φαινόταν άλλοτε στο πλάι του Ερρίκου.
Έγινε τότε κάποια αναχώρηση.
Έκτοτε τίποτα δεν πήγε όπως έπρεπε ή θα 'πρεπε.
Δεν ξέρω καν πώς ο Ερρίκος, άμα τον άνοιξαν με το σουβλί
για να τον δει όλος ο κόσμος, συνέχισε να επιζεί.

Τα όσα τώρα θα ειπεί είναι μακρύ
ένα θαύμα για να γονεύσει και να 'ναι ο κόσμος.
Σ' έναν αγριοπλάτανο σκαρφαλωμένος στην κορφή
ήμουν ολόχαρος μια φορά και τραγουδούσα.
Σκληρά σκάβει τη γη η θάλασσα βαρβάτη
και μένει αδειανό κάθε κρεβάτι.

Ο χολωμένος Χένρυ χανόταν την ημέρα,
ο απαρηγόρητος Χένρυ κατσούφιαζε.
Τον καταλαβαίνω, προσπαθεί να ξεπεράσει τα πράγματα.
Το να νομίζει ότι νόμιζαν πως
μπορούσαν να το κάνουν έκανε τον Χένρυ δηκτικό και μακρινό
Μα έπρεπε να βγει και να τα πει.

Ο κόσμος όλος σαν μάλλινη ερωμένη
έμοιαζε κάποτε στο πλευρό του Χένρυ.
Έπειτα κάτι αναχώρησε.
Έκτοτε τίποτα δεν γινόταν όπως θα μπορούσε ή θα έπρεπε.
Δεν καταλαβαίνω πως Χένρυ ορθάνοιχτος
για να τον δει όλος ο κόσμος, επέζησε

Αυτό που έχει να πει τώρα είναι ένα μακρύ
θαύμα που όλος ο κόσμος μπορεί ν'αντέξει ή να είναι.
Τότε στη συκομουριά χαιρόμουν
που ήμουν εκεί πάνω, και τραγουδούσα
Σκληρή στη γη γίνεται η δυνατή θάλασσα
κι άδειο μένει κάθε κρεβάτι.

Huffy Henry hid the day,
unappeasable Henry sulked.
I see his point,—a trying to put things over.
It was the thought that they thought
they could *do* it made Henry wicked & away.
But he should have come out and talked.

All the world like a woolen lover
once did seem on Henry's side.
Then came a departure.
Thereafter nothing fell out as it might or ought.
I don't see how Henry, pried
open for all the world to see, survived.

What he has now to say is a long
wonder the world can bear & be.
Once in a sycamore I was glad
all at the top, and I sang.
Hard on the land wears the strong sea
and empty grows every bed.

Η απόσταση του πολιτισμικού παραδείγματος

Σε ένα πρώτο επίπεδο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο πολιτισμός συνίσταται σε ένα σύνολο συνηθειών, τρόπων ένδυσης, συμπεριφοράς στο τραπέζι του φαγητού («table manners»), ανταλλαγής δώρων (κάτι πολύ σημαντικό στις προ-αποικιακές κοινωνίες, όπου ισχύουν τα δώρα) και κοινωνικής ευγένειας, χαιρετισμών (“greetings”). Σε ένα δεύτερο επίπεδο, μπορεί κανείς να καταγράψει την οργάνωση του χρόνου σε αγροτικά ημερολόγια, αν όχι σεληνιακά, τοποθέτησης στον χρόνο αυτόν με μια σειρά από δείκτες που σημειώνουν τις πλέον σημαντικές στιγμές της ζωής, όπως η γέννηση, ο γάμος, ο θάνατος και η διεργασία του πένθους, η κηδεία.

Σε ένα τρίτο επίπεδο, απαντούν τα συστήματα συγγένειας, η διάρθρωση της ομάδας σε γένη και ηλικίες («age groups»), με στόχο τη διασφάλιση της καλής λειτουργίας του κοινωνικού ιστού, τα οποία συμβαδίζουν με τις οικονομικές δομές, έναν τρόπο αντίληψης της εξουσίας (οι γηραιοί και η καταγωγή από τους προγόνους), απονομής της δικαιοσύνης, κατανομής και διαχείρισης της πολιτικής εξουσίας. Τέλος, σε ένα τέταρτο επίπεδο, συναντούμε ένα ολόκληρο συμβολικό σύστημα, έναν τρόπο κατάληψης του χώρου και των εδαφών, κατασκευής των τοπίων και των κατοικιών, οργάνωσης των αρχιτεκτονικών. Πρόκειται για ένα ολόκληρο σύστημα αναπαραστάσεων του κόσμου, μια σχέση που δημιουργείται ανάμεσα στον άνθρωπο, τη φύση, τον κόσμο, το εδώ και τώρα και το επέκεινα, το ιερό δηλαδή, η οποία διαμορφώνεται κατά τη ροή της ιστορίας. Ένα ιδρυτικό γεγονός, ένας μύθος έρχονται και δικαιώνουν αυτές τις τοποθετήσεις. Σ' αυτήν ακριβώς την περίοδο, την προ-αποικιακή εν πάση περιπτώσει (προφορική φάση) βρίσκει τη θέση της η λογοτεχνία. Δεν υπάρχει καμία ιεραρχία ανάμεσα στα τέσσερα επίπεδα, που αλληλοδιεισδύουν το ένα στο άλλο και δημιουργούν ένα όλον το οποίο θα ονομάζουμε πολιτισμό.

Sénry (1998, 135-6)

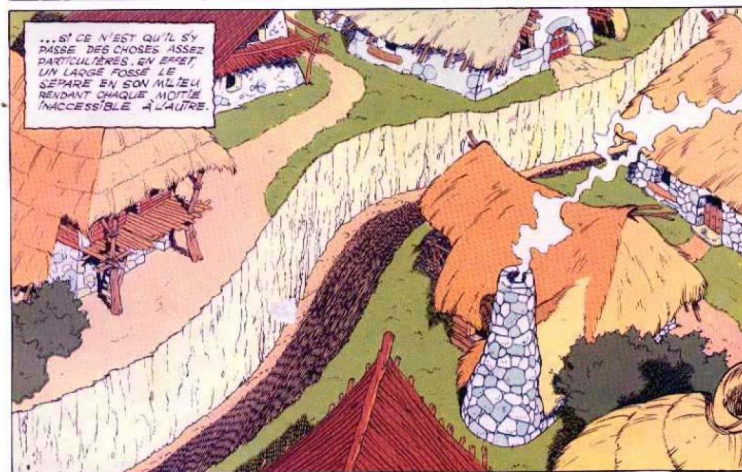

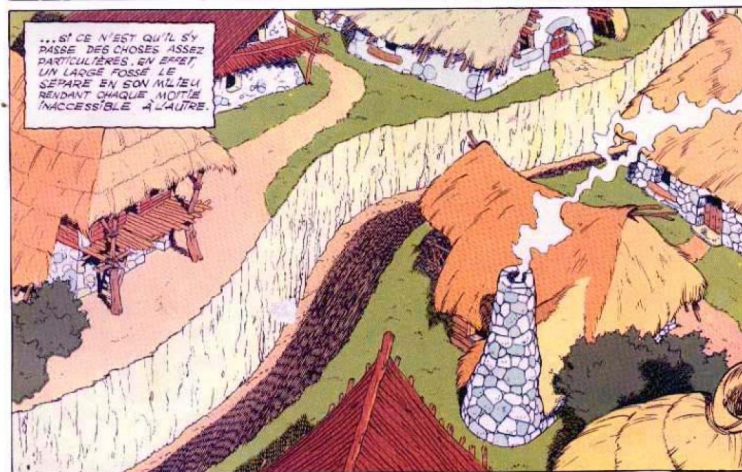
Ασκήσεις

Να σχολιάσετε από κάθε σκοπιά τα παρακάτω αποσπάσματα κόμικς.

Να μελετήσετε το τεύχος του Αστερίξ *Η μεγάλη τάφρος* (διαθέσιμο στο διαδίκτυο και στις δύο γλώσσες), να εντοπίσετε πολιτισμικά στοιχεία, να τα κατατάξετε με βάση την κατηγοριοποίηση του Newmark, να σχολιάσετε τις τεχνικές απόδοσής τους.

Λογοτεχνική Μετάφραση Ι

Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας

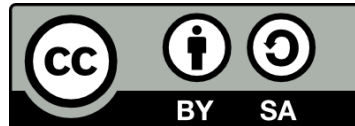
Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Δημητρούλια Ξανθίπη. «Λογοτεχνική Μετάφραση Ι. Το πολιτισμικό στοιχείο και οι μεταφραστικές τεχνικές». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <https://opencourses.auth.gr/courses/OCRS503/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Παρόμοια Διανομή [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

Τέλος ενότητας

Επεξεργασία: Ευαγγέλου Χριστίνα
Θεσσαλονίκη, Σεπτέμβριος 2015

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

